

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

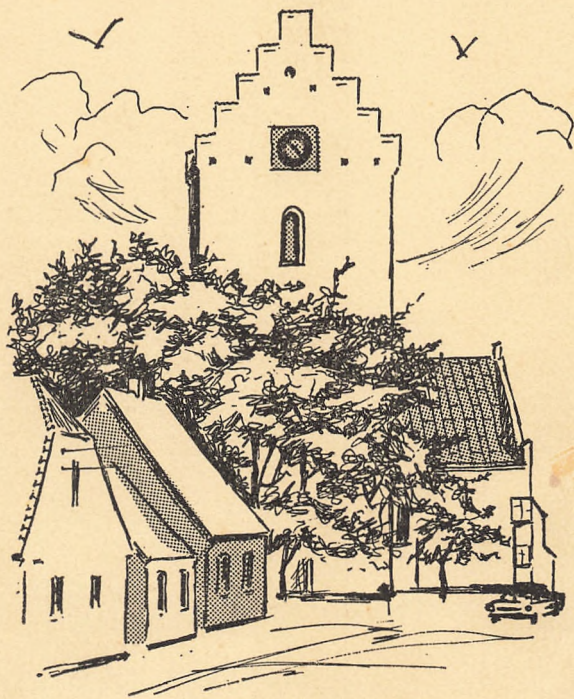
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SÆBY KIRKE

SÆBY KIRKE

(ST. MARIE ELLER VOR FRUE)

En kortfattet vejledning
for besøgende

Udarbejdet af Chr. Kjærsgaard

Udgivet af Sæby menighedsråd

LYNGS BOGTRYKKERI - SÆBY

Historie

Sæby er byen ved søen. Formentlig har der oprindeligt været en del større og mindre landbrug i forbindelse med eller under Sæbygård. Hertil kom, at åmundingen gav mulighed for besejling af småskibe og havet betingelse for fiskeri i sæsontider. Derved opstod en fiskerby, der fik forbindelse med vestbyen ad den færdselsåre, der blev til den nuværende Algade.

Den ældste kirke

på den nuværende grund har man nogle rester af i en serie små kalkmalerier, der findes midt på den nuværende kirkes nordvæg – indrammet af en lav bue. Disse billeder er af kunstmaler Eigil Rothe i 1905 dateret til tidligst 1462. Et skjold bag epitafiet over billederne viser samme tid. Disse billeder skal ses i relation til skjoldene nederst på sydvæggen fra samme kirkebygning. Øverst Jens Vognsen, Lengsholm o. 1462, skjoldet med blåmandshovederne tilhører Vognsen, Stenshede o. 1480, eller faderen Morten Nielsen, Ellinggård o. 1462.

Den nuværende kirke

har sin ydre form fra de nærmest efterfølgende år, da børglumbispene i forbindelse med det nyoprettede karmelitterkloster forlængede den gamle kirke mod øst og byggede den højere – hvilket murene bærer tydelige beviser for. Dens samlede længde er nu omtrent 60 m og bredde ca. 8 m.

Klosteret

Børglumbispen Jacob Friis, »Loddenhat«, tog initiativet til anlæg af et karmelitterkloster i Sæby. Pave Pius II gav tilladelsen i 1462. Denne bekræftedes af ordenens general Martignan 1475. Klosteret kom til at ligge ved

kirkens nordside, men der er intet spor af det nu. Der siges, at grundstenene blev taget op og benyttet i havnekajen. 1529 lod Stygge Krumpen klosterets kiste før til Voergård, hvor den formentlig er gået til grunde.

Kirken var nu viet til St. Marie, mens formentlig korskirken tilhørte St. Anna.

Selve byens navn forandredes i klostertiden til *Marie-sted*. Dette navn har vel kun holdt sig til 1536, da bispernes enevælde var forbi.

Kalkmalerierne

Det nye kirkerum fik sin udsmykning i begyndelsen af 1500-tallet. Rothe daterer dem til omkring 1510. Efter reformationen blev de gemt under et kalklag, der på betryggende måde bevarede dem, til de i 1905–06 med nænsom hånd blev fremdraget og malet op i deres oprindelige skikkelse. Dette skete på Nationalmuseets foranstaltning, idet staten bevilgede 70.000 kr. til arbejdet. Af dette beløb blev der tillige råd til at erstatte kirkens tegltag med bly.

Billedernes komposition har måske et allerede eksisterende kunstværk til forbillede – de normanniske tårne peger i den retning. De to øverste hvælvingers billedserier er enestående i dansk kirkekunst, – ja, måske de eneste nord for Alperne. (Efter anmodning fra en hollandsk pater er de i 1953 blevet detailfotograferede og billederne af ham tilstillet pavestolen).

Motivet til billederne er hentet fra Jakob den Yngres evangelium (et katolsk skrift), hvori der berettes om Jomfru Marias forældre, Joakim og Anna – jfr. at korskirken var indviet til St. Anna. Joakim vil bringe sit offer i templet men standses af ypperstepresten Ruben, fordi han ikke er fundet værdig til at have børn. Han flygter ud i ørkenen, hvor en engel åbenbarer sig for ham og beder ham vende hjem til sin hustru påny. De skal få en datter, der skal blive »en glæde for engle,

velsignelse for Gud, en menneskehedens fryd«. Datteren får navnet Marie. Tre år gammel vandrer hun op ad tempeltrappen.

De to øverste hvælvinger fremstiller disse forhold, både adskillelsen og mødet igen. På sidevæggen er der to billeder af Adam og Eva i Edens have. (Slægtens fald og oprejsning).

Tredie hvælving fremstiller opstandelsen, hvor gravene åbner sig, og Jesus med Marie og Johannes ved sin side sidder som sejrherren. Verdensdommeren illustreres ved (set fra alteret) Himmelriget på højre og Helvede på venstre side. I den vestlige kappe ses engelens og djævelens kamp om en menneskesjæl, der her føres til venstre, mens engelen bedrøvet ser til. (Den samme billedrække findes i korbvælvingen i Vraa kirke, Vendsyssel).

De øvrige billeder er dels teologer fra samtiden og munke, der stiger op af lotusblomster, dels almindelige dekorationer, som kunstneren har komponeret.

I *korskirkens* sydvestlige hvælving findes den oprindelige acantusranke tidsfæstet ved bispehuer og Rosenkrandsernes (skaktavlen), Krumpenernes (møllehjulet) og bispernes (de korsede nøgler) våbenskjolde. De to sidste bisper i Børglum var Niels Styggesen Rosenkrands og Stygge Krumpen, som blev fængslet ved reformationen. De andre hvælvinger er malet i 1887–88.

Altertavlen

Borgmester Chr. Rhuus (død 1709) fortæller sagnet om en altertavle, der skal være fundet af en blind mand på stranden. Der kan ikke herske tvivl om, at den nuværende altertavle stammer fra o. 1500. Måske er det samme mester, der har udført både denne og tilsvarende arbejder i Børglum kirke. Den fremstiller den sovende Isai, fra hvis bryst der udgår et tregrenet skud. De to yderste bærer tolv konger i stamtræet og det midteste

jomfru Marie med barnet – himmeldronningen om-
svævet af engle.

Alterfløjene fremstiller (til højre) den første tilbe-
delse af Jesusbarnet og (til venstre) kongernes tilbedelse.
De dateres ved bispernes våben og bispestolens korsede
nøgler. I 1695 var de stærkt forfaldne, og borgmester
Rhuus sammen med Holger Pachs og Lisbeth Bille, Sæby-
gård, bekostede da en restaurering af tavlen. De to fløj-
malerier blev erstattet af barokke kopier, der nu findes
på midterpillen i kirken. De oprindelige billeder sad
på kirkens sydvæg til 1829, da en kommission fra
Nationalmuseet af pastor Limkilde fik tilladelse til at
tage dem ind på museet. Her opbevaredes de til 1938,
da man fik dem tilbage til deres naturlige plads.

Fodstykket fremstiller den døende Marie omgivet af
apostelskikkelser.

Munkestolene

med de brede læsepulte og søjlerne ved korindgangen
stammer også fra klostertiden. Udskæringerne forestiller
Marie med barnet, Sct. Jørgen og dragen samt Andreas
med korset. De mange snitmærker synes at drage skole-
elevernes andagt i tvivl.

Krucifikserne

på væggene stammer alle fra klostertiden.

Hermed er nævnt de væsentligste minder fra katolsk
tid, og vi går ind i *kirkens protestantiske historie*.

Alterstagerne

Den ene bærer navnet Inobor Banner 1586, den anden
Niels Jørgensen 1586 (hans gravminde findes nederst
på kirkens nordvæg). Fru Ingeborg til Voergård skæn-
kede også legat til et nyt hospital (fribolig), men hen-
des arvinger fik det omstødt.

Døbefonten

er fra 1906, forarbejdet af brødrene Villefrance, Nørre-

sundby. Bækkenet fra den gamle døbefont i korskirken var ført over til den ny, men blev stjålet i 1948. Den gamle døbefont af træ er bekostet af præsten Chr. Bidstrup og hustru i 1645. Duen har borgmester Rhuus givet.

Prædikestolen

bærer fem borgeres bomærker, hvoraf kun det ene er kendt, rådmand Mikkell Nielsen Snor (død 1586). Alene har han i 1577 bekostet den smukke lydhimmel. I 1695 lod farver Jørgen Jørgensen Lovsøn og hustru prædikestolen reparere for egen regning. Arbejdet blev udført af Sign. Frederik Quantt, contrafejer. 1906 blev den rensset og malet i de oprindelige farver. En tidligere prædikestol skal være solgt til en af kirkerne på Læsø, siger Chr. Rhuus.

Lysekronerne

Den nederste er foræret af rådmand Herman Gesmel, svigerfader til Chr. Rhuus, som i 1706 har givet den lille lysekrone. Den tredie er skænket af handelsmand Oluf Ottesen, gift med en søster til Chr. Rhuus. Kronerne i korskirken er anskaffet i 1906.

Lysarmene

To af dem bærer Rhuus' og hustrus navne, en tredie er skænket af farver Jørgen Lovsøn 1698, de er omgivet af smukke udskæringer.

Skibet er skænket af Rhuus. Der synes efter gamle optegnelser at have været to eller tre skibe i kirken.

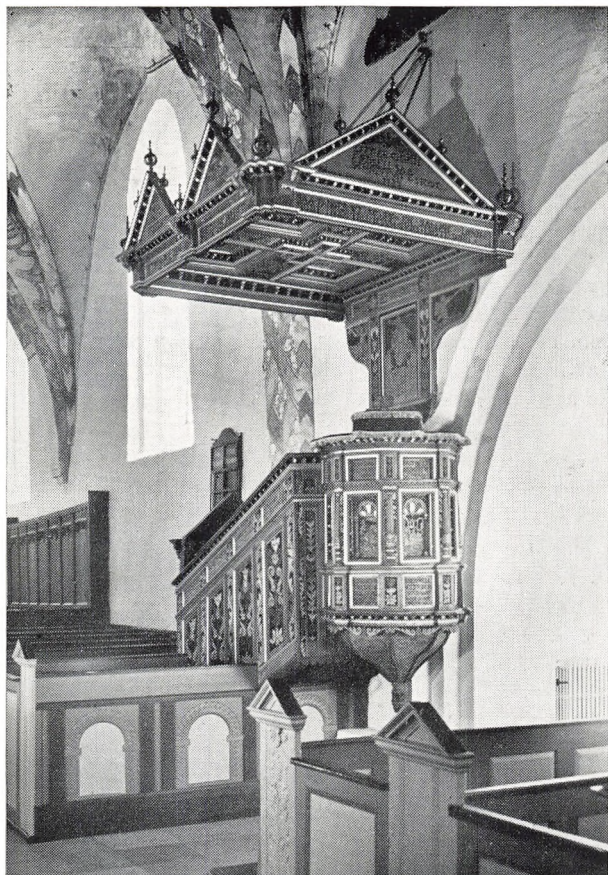
Den smukke madonna

i korskirken skyldes ligeledes Rhuus. Den menes at være en detail af en marietavle fra o. 1500.

Orglet, det nuværende er fra 1938. Det tidligere var bygget i 1856 af Demant & søn, Odense.

Panelværket

hvis billeder blev fremdraget i 1905–06, stammer fra 1604, da rådmand Peder Mikkelsen Riber lod dem ud-

føre. De forestiller elleve apostle (Peter mangler). 1691 lod Rhuus dem istandsætte.

Kirkestolene

var tidligere udlejet til byens borgere. De øverste er udskåret i almestil på foranledning af Holger Pachs og fru Bille, de ejede selv de to øverste.

Kirkens gravminder

I borgmester Rhuus's optegnelser nævnes ca. 70 begravelser i kirken, og i kirkens regnskabsbog 1629-1764 (Vends. Aarbøger C. Klitgard 1954) er der anført mere end 100 begravelser i kirken. Det var jo folk, der havde råd til at betale gravsted og give gaver til kirken, som fik deres grave under kirkens beskyttende tag. De havde store gravstene i gulvet, og på væggene anbragte de kostbare epitafier som minder. Efter år 1800 er denne gravskik ophørt.

På nordvæggen øverst findes mindet for ridefoged på Asdal, *Rasmus Wilsbæk* (død 1645). Han skænkede 100 rdl. til kirken, 50 til latinskolen og 50 til hospitalet. Enken blev senere gift med »latinsk skolemester« Claus Nielsen.

Det næste epitafium minder ligeledes om to mænd og en kvinde, nemlig rådmand *Anders Pedersen* (død 1638) og tolder *Jens Christensen Prang* (død 1653) samt deres hustru *Magdalene Henriksdatter* (død 1662).

Derefter følger minder for rektor, senere præst *Chr. Christensen Bidstrup* (død 1660).

Det fjerde epitafium er mindet for borgmester *Laurids Nielsen Rhuus* (død 1672) og hustru (død 1676). Kirkens største og smukkeste epitafium er mindet om førnævntes søn *Chr. Lauridsen Rhuus* (død 1709) og hustru *Johanne Samueldatter Gesmel* (død 1713). Han afløste faderen som borgmester og blev senere byfoged i Sæby. Uden sammenligning har disse to mennesker sat sig de stærkeste minder i byens historie. De gav som nævnt

mange gaver til kirken, de gav til latinskolen, testamenterede til oprettelse af en dansk skole, oprettede hospitalet i Algade m. m. Chr. Rhuus havde også samlet et lille museum, som biskop J. Birkerod omtaler i 1693. Desværre gik dette »raritetskammer« tabt ved ildebrand i 1703. Deres store gravsten findes i våbenhuset.

Rådmand *Michel Nielsen Snor* (død 1586) har også en gravsten her, medens hans mindetavle findes på kirkens nordvæg.

Feldbereder *Jørgen Sørensen* (død 1687) og hustru *Anna Michelsdatter* har ligeledes en mindetavle.

En lille klebersten bærer *Niels Jørgensens* navn. Han skænkede en alterstage – døde 1591.

Under orglet findes et par tavler, der fortæller, at Chr. Rhuus har bekostet trappen til tårnet, og han beder om beskærmelse mod en efterstræber. Det gamle kirketårn blæste ned i 1724 og anrettede en del ødelæggelse i kirkens vestlige del. Det genopbyggedes i sin nuværende skikkelse 1757.

På kirkens sydvæg findes en mindetavle for kongelig tolder *Jens Christensen Prang* (død 1653) – nævnt tidligere sammen med rådmand *Anders Pedersen*.

En tavle bærer navne på personer, der har skænket gaver til kirken. Og endelig findes en lille smuk tavle, der bærer navnet *Helene Müller* (død 1770).

Gravstenene

som er stillet op i korskirken og våbenhuset eller indmurede i væggene, har tidligere ligget i kirkegulvet, hvorfor indskrifterne ofte er meget vanskelige at tyde.

Fritstående gravsten findes i korskirken for: *Laurids Nielsen Rhuus* og rådmand *Niels Sørensen* (1672). I østmuren er to sten indmuret: den ene ulæselig, den anden for provst *Niels Jørgensen Rothenburg*.

I midterpillen er indmuret gravplade for købmand *Søren Sørensen* (1741) og hustru *Kristine Steinfeld*

(1767). Han var søn af borgmester *Søren Nielsen*, der fulgte Chr. Rhuus i embedet. Hans broder var den kendte storkøbmand *Jacob Sewerin*, der døde som ejer af Dronninglund hovedgård.

I våbenhuset findes gravstene for: *Chr. Rhuus*, rådmænd *Mikkel Snor*, tolder og byfoged *Samuel Hetlop*, rådmænd *Herman Gesmel* og *Jørgen Hansen Skenkel*.

En mindetavle

for de, der faldt som ofre under verdenskrigen 1939-45, er opsat på kirkens nordvæg. De var alle hjemmehørende i Sæby.

Tårnuret

blev i 1924 skænket af veksellerer *Bauder*, København, i anledning af byens 400 års jubilæum. (B. er født i Sæby). Kirken havde tidligere et tårnur, men dette var fjernet for mange år tilbage.

Det kan tilføjes, at Sæby havde latinskole beliggende på kirkens grund fra 1553 til 1739, da den blev nedlagt til fordel for latinskolen i Aalborg.

Kilder

I Sæby købstad 1906 af A. Jakobsen er der en udførlig skildring af kirken. Samme forfatter har i Vends. Aarbøger 1928 meddelt nogle optegnelser om kirkens indtægter i 1765, samt en fortegnelse over kirkeværger. I 1954 har C. Klitgaard ligeledes i Vend. Aarbøger meddelt uddrag af kirkens regnskaber 1629-1765. Her er registre over udlejning af stolestader og fortegnelser over begravelser m. m. – I borgmester Rhuus's optegnelser 1694 – A. Jakobsen: Land og Folk 1911 findes også en del oplysninger. Af andre kilder kan anføres: Lorentzen: De danske karmelitterklostres historie 1924 og Fr. Beckett: Altertavler i Danmark fra den tidlige middelalder 1895.